

Окремого розгляду потребує питання формування лідерського потенціалу як необхідна умова ефективної реалізації інноваційної стратегії підприємства та зміцнення його конкурентних позицій, яке вимагає подальшого вивчення як окремий аспект проблеми підвищення інноваційної активності підприємств України.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Ансофф И. Стратегическое управление: Пер. с англ. – М.: Экономика, 1989. – 520 с.
2. Бреус С.В. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств України // Актуальні проблеми економіки. – 2004 – №5. – с. 121–128.
3. Гречан А.П. Теоретико-методологічні основи розвитку підприємств легкої промисловості на інноваційних засадах: Монографія. – К.: КНУТД, 2005. – 208 с.
4. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління: Монографія. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 308 с.
5. Інноваційні процеси в змішаній економіці. Том 1. Монографія / В.Г. Федоренко, М. П. Денисенко, І.М. Грищенко, А.П. Гречан та ін.; під ред. д.е.н., професора, академіка В.Г. Федоренка, д.е.н., професора, академіка М.П. Денисенка. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – 194 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007 році: Стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2008. – 360 с.
7. Стадник В.В., Рудніченко Є.М., Томаля Т.С. Інноваційно-інвестиційні стратегії в управлінні ринковою вартістю підприємства: Монографія. – Хмельницький: ХНУ, 2008. – 302 с.
8. Vijay Govindarajan and Chris Trimble. Strategy, Execution, and Innovation. FastCompany. August 2004. Paul Roberts. Getting it Done. Fastcompany. – June, 2000.
9. <http://planing.highmark.com.ua/mckincey.htm>.

Надійшла 07.09.2009

УДК 33.06.73.75

## ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ КРЕДИТІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВАМ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇХ РОЗВИТКУ

Ю.С. ПАЛЬКЕВИЧ

Житомирський національний агроекологічний університет

*У статті проведено дослідження розвитку державного регулювання системи надання кредитів сільськогосподарським підприємствам України в умовах ринкових відносин. Аналіз забезпеченості кредитними ресурсами аграрних підприємств України в цілому, а також господарств Київської та Житомирської областей, системи надання кредитів у розвинутих країнах світу надає підстави для висновків та пропозицій щодо подальшого розвитку системи державного регулювання кредитних відносин у сільському господарстві України*

Сільське господарство як галузь виробництва має ряд особливостей, які обумовлюють невисоку оборненість оборотних коштів аграрних підприємств порівняно з підприємствами інших галузей, що наряду з іншими факторами створює періодичну необхідність у додаткових коштах.

В умовах України банківські установи не завжди готові надати необхідну для підприємств кількість грошових коштів через фінансову нестабільність позичальників, відсутність застави та поручителів, недосконалість системи страхування сільськогосподарських підприємств тощо. У розвинутих країнах світу системи кредитування аграріїв досить розвинуті та багаторівневі. Отже, створення умов для кредитування є важливим фактором державного впливу на фінансово-економічну діяльність сільськогосподарських підприємств України.

#### ***Об'єкти та методи дослідження***

Питаннями державного регулювання фінансово-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств у частині надання останнім кредитних коштів приділялась достатня увага у роботах вітчизняних вчених В.М. Алексейчука, А.Г. Борщ, Д.В. Власова, В.В. Глущенко, М.Я. Дем'яненка та інших [1–4]. За останні роки спостерігається зростання кредитних сум, отриманих для подальшого розвитку аграрного виробництва в цілому по країні. Однак залишаються невирішеними проблеми нерівномірності розподілу кредитних коштів між регіонами, складність процедури отримання кредитів, недосконалість страхового захисту підприємств, неможливість одержання кредитів для більшості аграрних підприємств через їх збитковість тощо. Тому механізм державного регулювання надходження кредитних коштів на підприємства потребує подальшого вдосконалення.

#### ***Постановка завдання***

Функціонування сучасного сільськогосподарського підприємства неможливе без залучення додаткових коштів. Дослідження розвитку системи державного регулювання питань кредитування сільськогосподарських підприємств та аналіз забезпеченості цих підприємств кредитними коштами протягом останніх років, їх фінансового стану та виробничих показників дадуть можливість зробити висновки щодо достатності та ефективності кредитування сільськогосподарських підприємств в цілому по країні, а також у Київській та Житомирській областях. Досвід країн з розвинутою системою надання фінансової допомоги аграріям може бути використаний для формування напрямків подальшого розвитку відносин держави та сільськогосподарських підприємств в Україні.

#### ***Результати та їх обговорення***

Допомога у залученні додаткових грошових коштів у вигляді кредитів державних та кооперативних банків, банківських та інших об'єднань є важливим фактором державного впливу на фінансово-економічну діяльність сільськогосподарських підприємств для стабілізації та розвитку виробництва. Помітної активності цей процес набув починаючи з 2000р. Згідно з пропозицією Міністерства аграрної політики та Міністерства фінансів ставки за кредитами комерційних банків у цьому році частково компенсувались сільгоспвиробникам (позичальникам) для проведення польових робіт у розмірі 50 відсотків облікової ставки, встановленої Національним банком на день укладення кредитної угоди, але не нижче 17,5 відсотка річних. Бюджетна часткова компенсація кредитних ставок надавалась лише тим підприємствам, які не мали заборгованості перед бюджетом та по виплаті заробітної плати (тобто відповідно відсутності заборгованості перед Пенсійним фондом) та застрахували свій врожай [5].

У 2001р. державою запроваджено диференційований підхід щодо розміру компенсацій, тобто крім відсутності заборгованостей перевагами по отриманню пільгових кредитів користувалися підприємства, які уклали кредитні угоди за найменшими кредитними ставками.

До того ж перевага надавалась короткостроковому кредитуванню терміном до 6 місяців через те, що поцедура надання пільги мала здійснюватися до 1 грудня поточного року. Починаючи з 2004 року фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів стала надаватися і по довгострокових кредитах строком до 3 років, пільгові кредити продовжували надаватися на конкурсній основі та у 2006 році була встановлена верхня гранична межа кредитної ставки для надання бюджетної компенсації по короткострокових кредитах – 21% по довгострокових – 20%. Також за участю держави здійснювалась Програма з рефінансування заходів підтримки системи кредитування у сільській місцевості [6]. У 2007 році Мінагрополітики були передбачені кошти державного бюджету для часткової компенсації відсоткової ставки за залученими кредитами на конкурсній основі, тобто за умови, що загальна сума відсотків за всіма кредитними коштами підприємства, а також за обслуговування кредитів не перевищуватиме у національній валюті 18% річних для короткострокових та 17% – для середньострокових кредитів, а в іноземній валюті відповідно не більше ніж 12 та 11 відсотків.

Для сільськогосподарських підприємств компенсація надавалась за кредитами, пов'язаними з виробничими витратами поточного року, а саме: закупівлею паливно-мастильних матеріалів, кормів, сировини та інгредієнтів для виробництва комбікормів, ветеринарних препаратів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, насіння, молодняку сільськогосподарських тварин, птиці, яєць для інкубації, обладнання та сільськогосподарського інвентарю, запасних частин для ремонту сільськогосподарської і зрошувальної техніки та обладнання, оплатою послуг за виконані ремонтні роботи, енергоносіїв, здійсненням платежів фінансового лізингу й страхових платежів [7]. Як позитивний фактор для позичальника з погляду вітчизняних банків вважається наявність додаткових джерел доходів (не менше двох), наприклад торгівля, яка б у загальному обсязі становила не менше 10–15%.

Більш привабливою є також диверсифікація діяльності, при цьому якщо підприємство спеціалізується на рослинництві, то отриманий дохід від тваринницької галузі повинен складати 30–35%. Таким чином, незважаючи на постійну законодавчу фінансову підтримку надання додаткових грошових коштів підприємствам пріоритетної галузі української економіки господарства, які спеціалізуються виключно на сільськогосподарському виробництві залишаються для банків кредиторами підвищеного ризику. Одним з чинників, які спричиняють таку ситуацію є недосконалість системи страхового захисту підприємств у країні, особливо у галузі сільського господарства.

Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015р. плануються такі заходи як удосконалення законодавчої бази з питань страхування в сільському господарстві; створення Національного агентства з державної підтримки аграрного страхування; розроблення та прийняття Програми державної підтримки страхування в аграрному секторі економіки; сприяння створенню пулів компаній, що займаються страхуванням ризиків в аграрному секторі. За рахунок цих та інших факторів заплановане збільшення у 2,4 рази залучення кредитів у сільське господарство, пільгових у 5,3 рази. При цьому особлива увага наділятиметься довгостроковому кредитуванню зокрема фермерських та особистих селянських господарств та об'єднань [8].

За останні роки галузь сільського господарства займає не останнє місце у структурі вимог банків і становить близько 7%. У таблиці 1 наводиться динаміка надання кредитних коштів підприємствам сільського господарства за останні роки.

Таблиця 1. Забезпеченість кредитними коштами сільськогосподарських підприємств

Показники	роки				2008 у
	2005	2006	2007	2008	% до 2005 року
<i>Україна в цілому</i>					
Загальна кількість наданих кредитів, млн. грн.	8198	11957	15651	28007	3,4 рази
Суми наданих кредитів на:					
– 1 підприємство, тис. грн.	144,6	206,7	270,5	483,7	3,3 рази
– 1 га с.-г. угідь, грн.	206,7	286,9	375,5	672,0	3,3 рази
<i>Київська область</i>					
Загальна кількість наданих кредитів, млн. грн.	159	147	148	Н.д.	93,1
Сума наданих кредитів на:					
1 підприємство, тис. грн.;	351,0	326,7	330,4	Н.д.	94,1
1 га с.-г. угідь, грн.	226,5	212,9	134,4	Н.д.	59,3
<i>Житомирська область</i>					
Загальна кількість наданих кредитів, млн. грн.	125	131	107	139	111,2
Сума наданих кредитів на:					
– 1 підприємство, тис. грн.;	341,5	319,6	292,3	339,9	99,5
– 1 га с.-г. угідь, грн.	320,9	300,4	274,7	355,2	110,7

\*Джерело: розраховано за даними [9–13].

Останнім часом суми кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам України помітно зросли (їх розмір у 2008р. складав 28007 млн. грн., що у 3,4 рази більше показника 2005 року), забезпеченість кредитними коштами у середньому на одне підприємство у 2008р. складала 483,7 тис. грн. Суми кредитів, наданих господарствам Житомирської області зростають повільнішими темпами (на 11,2% у 2008р. порівняно з рівнем 2005 року), забезпеченість кредитами у середньому одного підприємства області залишається майже не змінилася та залишається нижчою за середній показник по країні. Згідно даних бюлетнів НБУ суми наданих кредитів у сільське господарство по Київській області у 2007р. зменшилися у порівнянні з 2005р. на 6,9%, відповідно зменшилася забезпеченість кредитами у розрахунку на 1 підприємство та на 1 га сільськогосподарських угідь. Відсутність даних по області за 2008р. обумовлена тим, що за цей період дані по розмірах кредитів у сільське господарство почали надаватися загальною сумою по області та м. Києву та їх розмір за цей рік становив 13177 млн. грн. За період 2005-2007рр. наведені дані щодо забезпеченості кредитами сільськогосподарських підприємств, які знаходяться у Київській області. Необхідно зазначити, що більшість кредитів одержують підприємства галузі сільського господарства у м. Києві. Наприклад у 2007р. підприємства галузі сільського господарства та мисливства разом по Київській області та м. Києву одержали кредитних коштів на загальну суму 2981 млн. грн., з них сума кредитів, наданих господарствам області складала 148 млн. грн. тобто 5%. Сума одержаних кредитів за механізмом компенсації відсоткової ставки на 1 га сільськогосподарських угідь Київської області дорівнює 120 грн., тобто 82%.

Досить повільними темпами зростають обсяги довгострокового кредитування. Так, питома вага кредитів, наданих підприємствам сільського господарства, мисливства та лісового господарства у 2008р. становила 6% від загальної суми наданих кредитів, у 2005р. цей показник дорівнював 5%.

Система надання кредитних коштів сільськогосподарським підприємствам в Україні за останні роки зазнала певних змін у результаті яких збільшилися суми наданих кредитів, більшість кредитних коштів, надаються аграрним підприємствам на пільговій основі. Наряду з цим спостерігається нерівномірність розподілу кредитних коштів між регіонами та окремими підприємствами, достатня кількість яких залишаються збитковими, особливо у Житомирській області. Складність процедури отримання пільгових кредитів, інвестиційна непривабливість галузі створюють перешкоди на шляху розвитку кредитування для якого необхідна державна підтримка, яка у той чи іншій ступені присутня у країнах, де сільське господарство є або стає повноправним учасником агробізнесу.

У країнах з розвинутою економікою, а відповідно розвинутими механізмами кредитування, наприклад у США, за рахунок кредитних ресурсів покривається від 35 до 70% усіх сукупних витрат сільгоспвиробників [2], в середньому по Україні цей показник не перевищує 20%. Через значну кількість бюджетних установ (а їх налічується 9) уряд США активно впливає на систему фермерського кредитування: створено 12 посередницьких федеральних банків для коротко- і середньострокового кредитування та 13 банків для кредитування сільськогосподарських кооперативів. Система надання кредитів фермерам має три рівні, серед яких першим рівнем є комерційні банки – основне джерело одержання фермерами кредитних ресурсів (їх питома вага зросла з 39,8% у 2003р. до 42,4% у 2006 році). Наступний другий рівень в кредитування фермерів займає фермерська кредитна система. Особливе місце ( третій рівень) у системі кредитуванні фермерів належить Farm Servis Agency Міністерства сільського господарства США – це остання інстанція для надання кредитів фермерам, які не змогли їх отримати в комерційних банках або банках фермерської кредитної системи. Агентством надаються такі види кредитів, як пряме кредитування купівлі нерухомості (до 200 тис. дол. строком до 40 років); купівля ферми новим фермером (до 40% її вартості строком до 15 років); кредит на купівлю оборотних засобів (до 200 тис. дол. від 1 до 7 років); інші кредити під гарантії Агентства. Наряду з цим Конгресом США постійно розробляються нові проекти законодавства з урахуванням сучасного стану [3].

У процесі розвитку сільського господарства КНР значна увага приділяється сільській кредитній кооперації, де з 2003р. проводиться експериментальна реформа системи фінансування аграрних підприємств. Згідно реформи сільські кредитні кооперації класифікуються за трьома типами: сільські комерційні банки, сільські кооперативні банки та кредитні союзи. Основною передумовою розвитку економіки сільського господарства вважається співпраця банківської системи та системи сільської кооперації, гарантована урядова підтримка розвитку яких вважається запорукою підвищення ефективності роботи галузі. Продовженням реформи сільської кредитної кооперації є сільська кредитна програма за допомогою якої здійснюється зменшення операційних фінансових витрат сільських кооперацій, що дає можливість залишати низькі процентні ставки за кредитами; доступ сільського населення до професійно-технічної підготовки для полегшення отримання кредитів; скорочення міграції сільського населення у міста тощо. Впровадження цієї програми сприяло збільшенню сільськогосподарського виробництва, кількості кредитоспроможних сімей, заснуванню різноманітних напрямів діяльності, підвищенню прибутків від інвестицій та продуктивності використання позикових

коштів. Державне регулювання фінансово-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств у країні не обмежується лише програмами, що пов'язані з кредитуванням, воно охоплює цілий комплекс напрямів, а саме: прийнята програма підтримки страхування та включення його до урядових субсидій, пільгового оподаткування та грошової допомоги, яку забезпечує Національний банк Китаю [14].

### **Висновки**

Розвиток системи державного регулювання кредитування сільськогосподарських підприємств через надання часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами сприяв підвищенню забезпеченості цих підприємств грошовими коштами для поповнення та створення запасів оборотних засобів. Але існуюча система кредитування не дозволяє більшості підприємств оновити машинно-тракторний парк, здійснити структурну перебудову виробництва, впровадити новітні технології тощо. Одним з напрямків вирішення цього питання, у тому числі на підставі вивчення досвіду як східних так і західних розвинутих країн, вважаємо створення багаторівневої системи кредитування, яка може складатися з центрального, обласних і міських комерційних аграрних банків, міських кооперативних банків, кредитних спілок. Це допоможе в отриманні кредитів на різні потреби у тому числі через можливість для підприємства вибору позикодавця. Державна підтримка створення цих інститутів фінансування необхідна для узгодження, стабільності та контролю їх роботи та розгляду питань розвитку системи кредитування сумісно із такими напрямами регулювання як страховий захист, надання державних дотацій, системою оподаткування тощо.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва /М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексейчук., А.Г. Борщ та ін. / За редакцією М.Я. Де'яненка – К.: ІАЕ УААН. – 2002.– 645 с.
2. Глущенко В.В., Лобас В.С. Сучасні питання фінансового забезпечення підприємств сільського господарства. – Харків: СПД ФО Лубірка Л.М. – 2005. – 82 с.
3. Власов Д.В. Формування кредитної системи фермерів США // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – с. 152–155.
4. Непочатенко О.О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – с.97–98.
5. Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт / Кабінет Міністрів України Постанова від 25 лютого 2000 р. № 398 [ Електронний ресурс]: законодавство України: CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
6. Про реалізацію проекту з рефінансування заходів підтримки системи кредитування у сільській місцевості / Кабінет Міністрів України Постанова від 9 жовтня 2006 р. № 1405 [ Електронний ресурс]: законодавство України: CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
7. Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу

- через механізм здешевлення короткострокових та середньострокових кредитів / Кабінет Міністрів України Постанова від 21 лютого 2007 р. № 259 [Електронний ресурс]: законодавство України: CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
8. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року / . Кабінет Міністрів України Постанова від 15 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]: законодавство України: CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP/ – назва з титул. екрану.
  9. Вимоги банків за кредитами, наданими суб'єктам господарювання // Бюлетень Національного банку України. – 2006. – №1 – с.128; – 2006. – № 12. – с. 126; – 2007. – № 12. – с. 116-117; – 2008. – № 1. – с. 104; – 2009. – № 1. – с. 100,101,105.
  10. Основні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік: Стат. бюл./ Державний комітет статистики України, головне управління статистики у Житомирській області. – Житомир.: – 2008. – 119 с.
  11. Основні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік: Стат. бюл./ Державний комітет статистики України, головне управління статистики у Житомирській області. – Житомир.: – 2009. – 121 с.
  12. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Київської області у 2008 році: Стат. бюл. / Держкомстат України Головне управління статистики у Київській області. – Київ, 2009. – 96 с.
  13. Сільське господарство України. Державний комітет статистики України за 2007 рік: стат. збір. / за ред. Ю.М. Остапчука. – К.: – 2008. – 367 с.
  14. Лю Цзе Я Роль реформи сільської кредитної кооперації у розвитку сільського господарства КНР // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 1. – с. 59–64.

Надійшла 17.09.2009

УДК 331.101.6

## СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Я. В. РОМУСІК

Інститут економіки та прогнозування НАН України

*У статті досліджено тенденції зміни продуктивності праці та її компонентів в економіці та інших сферах економічної діяльності. Визначено темпи зростання продуктивності праці порівняно з темпами зростання реальної заробітної плати. Значну увагу приділено співставленню міжкrajинових показників продуктивності праці за паритетами купівельної спроможності валют*

У сучасних умовах питанням конкурентоспроможності та створенню динамічних конкурентних переваг приділяється значна увага. Найбільш важливим фактором конкурентоспроможності є рівень продуктивності економіки як одного з джерел національного багатства, життєвих стандартів та якості життя взагалі.